

Մ Ի Զ Ա Տ

ԻԱ

Հոտառուքեան գործարանն կամ
հոտառակիք .

Որովհետեւ միջոտք ուրիշ կենդանի-
ներէն տարբեր միջոցաւ կը շնչեն , ինչ-
պէս որ զուրյեցինք , ոչ բերնով այլ
մոսնաւոր անցքերով որ խողովակնե-
րու կը համապատասխանեն , դժուարին
հարցում մ'է այն՝ թէ ո՞ւր է արդեօք
անոնց հոտառական գործարանին տե-
ղը : Ուրիշ զիւրազոյն կերպով չենք
կրնար ըմբռնել հոտին զգացումը՝ բայց
եթէ օդու հոտանք մը որ թաց խողովա-
կի մը մէջէն կ'անցնի :

Ուստի ասոր նայելով կայ կարծիք
մը որ հոտառական գործարանին կայ-
անքը խոչաղներուն սպեաց վրայ կը
հաստատէ : Արտաքին օդը որ անոնց
մէջէն մտրմինը կը ձգի , միանգամայն
կը հաղորդէ հոտոց գաղափարը : Այս
էր նաեւ Քիւլիէ և Տիւմիլ բնապատ-
մից կարծիքը , ասոր վրայ հիմնած՝ որ
օդոյ ներշնչութիւնը անհրաժեշտ պայ-
ման մ'է հոտին համար :

Սակայն այս կարծիքը չէ ընդունելի
այլոց բնապատմից . և գլխաւորապէս Տը
Պլէնվիլին , որ կը ջանայ հաստատելու
բողկուկները իբր հոտառական գործա-
րան : Զանոնք ծածկող մտքով , կ'ըսէ ,
մի միայն յարմար է հոտառութեան , և
գլխաւորապէս անոնց ծայրը՝ որ աւելի
փափկաշէն ըլլալով , աւելի ալ զգայուն
է :

Հիւպէր՝ ընդհակառակն , խնդիրը
աւելի պարզել ուզելով՝ այլ և այլ փոր-
ձերով կը ջանայ հաստատելու որ հո-
տառական գործարանը գլխին վրայ ու
բերնին մօտ է : Այսպէս մեղուններու ան-
ախորժ հոտեր մարմնոյն այլ և այլ մա-
սերուն մերձեցնելով՝ բոլորովին անըզ-
գայ կը գտնէ . բայց ոչ նոյնպէս և զըլ-
խուն նկատմամբ . բերնին մօտեցուցա-
ծին պէս , կենդանին՝ անհանդարտ շարժ-

մունքներով իրեն նեղուիլը կը ցուցնէ :
Յետոյ բերանը խիւտով մը կը խցէ , ու
կը տեսնէ որ կենդանին նոյն հոտին ա-
մենեին անտարբեր է . կ'երթայ կու գայ
հոտը բուրոյ մարմնոյն վրայ՝ առանց
ամենեին անախորժութեան նշան մը
տալու : Ասկէ Հիւպէր կը հետեցնէ , որ
հոտատելիքը , գոնէ մեղուաց վրայ , կամ
բերնին մէջն է , և կամ բերնին մօտ :

Առ այժմ այսչափ գիտենք . թերեւ
ժամանակը ստուգազոյնը զուրցէ :

ԻԲ

Լսողութիւն .

Իրիկուան դէմ կը լսեն սովորաբար
ցորեկուան աղմկալից աղաղակները . ա-
րևուն հետ կ'իջնայ ամենայն շորժմունք ,
գրեթէ ամենայն շուն , իրեն պատրա-
պարան մը կը փնտռէ : Ինչպէս թէ սար-
սափած այն խաւար սիւռոյ ստուերէն ,
որ հետզհետէ հսկայի մը պէս քայլե-
լով արևուն հետքը կը հալածէ : Դեռ չատ-
ժամ չէ անցեր , և ահա մութը տիրեր
է ամենայնի . ոչ ձայն մարդոյ , ոչ հետք
շնչոյ . ցորեկուան տէրը՝ գիշերային տի-
րոջը առջին տեղիք տուեր է . հապա ,
եղէ . ժամ է վայելից :

Բայց ոչ աղաղակը աղմկալից , և ոչ
ձայն յօդեալ բարբառոյ . այլ մերթ ընդ
մերթ սրացող թևերու ձայն մը կը լսես
որ թեթև մը սուլելով օդը կը պատ-
ռէ , մինչդեռ փափկուն աստղերը ա-
րևուն ճառագայթները անդրադարձնե-
լով՝ տիեզերաց վրայ աղօտ լոյս մը կը
սփռեն :

Այն մթութեան մէջէն յանկարծ ձայն
մը կը լսես , որ սուր , ընդհատ ու ստէպ
ստէպ կ'անշելով՝ կարծես քեզի կը մօ-
տիկնայ : Անոր կը զուգակցի ուրիշ ձայն
մը սուր ու միակերպ խաղուն . և դար-
ձեալ ուրիշ մը ողբաձայն և ընդհատ :
Հոգի մի է , կ'ըսես այդ , աւերակաց ըս-
տուեր , որ ամայութեան հառաչանքը
կը հնչեցնէ , ու միտքդ տխուր յիշատակ-
ներով կը լեցնէ : Բայց ահա հեռուանց
գորտերուն կերպ կերպ կ'անշուրուտելը

ուշադրութիւնդ իրենց կը դրաւ, և ինչպէս թէ կ'ուզեն ըսել. ջուրը ոտիցդ ներքեն է, քայլիցդ ուշ դիր:

Միայնութեան ասպարէզ...

Ինքզինքդ պաշարեալ կը տեսնես. քեզի նման մը կը փնտռես, չես գտնար. չորս կողմդ աղաղակ կը լսես, առարկայ չես տեսնար: Կամաց կամաց սրտիդ մէջ վախ մը կը մտնէ. ամենայն ինչ շարժումն ստուերի պէս կ'երևնայ. մանկութեան ատենդ լսած առասպելներդ միտքդ կը պաշարեն. կ'երևակայես որ չորս կողմդ անձանօթ ստուերներ են, որ դէպ'ի քեզի կու գան: Ոտքդ կը շարժես, այլ ինչպէս բռնի և ակամայ. ամեն քայլ առնելուդ կը վախնաս փոսի մը մէջ, ջրին մէջ իյնալու. և ահա որպէս թէ այն վախը բաւական չըլլար, միթին մէջէն շրջող ոստոստող լոյսեր կը տեսնես. ողիններ չեն արդեօք, կը մտածես, ու սիրտդ ամուր մը կը սկսի բաբախիլ. աչուրներդ մեծ մեծ կը բանաս աղէկ և որոշ տեսնալու համար:

Հոգի դու. քեզի համար չէ ժամն. տեղի տուր. ասպարէզը գիշերային բընութեան է. քիչ ատենէ կը հասնի ժամը որ այն էակն ալ որ արդ քեզ կը շփոթէ, ինքն ալ քեզմէ սարսափած՝ քու առջիդ տեղի պիտոր տայ:

Բայց ինչու համար հիմա սուղոյ ձայնը՝ քայլերուդ խշրտոցին առջին կը լռէ:

ԻՊ

Միջատը միթէ լողութիւն ունի. ձայն մը, աղաղակ մը կրնայ լսել. բնութիւնը ժխտել է իրեն այն գործարանը՝ որ աչքին օգնական և առաջնորդն է:

Եթէ լիննէոս ու Պօննէ բնապատմից ուզենանք հաւտալ, պիտոր ըսենք որ միջատը չեն լսեր, չունին լողութեան գործարանը, և կամ եթէ ունին ալ խուլ է և անգործ ամենեւին: Եւ սակայն քիչ մը ուշադրութիւն որ դնելու ըլլանք, կը տեսնենք որ իրենց կենաց վերջին վայրէքը՝ այդ գործարանին գործողութենէն կախումն ունի:

Դաշտային մարախ մը կայ կանաչագոյն. ամառ ատեն դաշտին ոգին է. կ'երգէ, կը սուլէ. իրեն երաժշտութիւնը ականջ կը խուլցնէ: Բայց թէ յանկարծ ոտքի ձայն մը առնու, անմիջապէս կանչելէն կը դադրի. և ասկէ՝ դիւրին չէ եղած տեղը գտնել, բայց եթէ շատ զգուշութիւն բանեցնելով մօտենալ. ապա թէ ոչ առջի խշրտոցին մէկէն կը լռէ:

Պրունէլլի իտալացի բնապատումը, այս միջատիս վրայ փորձ ընելով, քանի մը հատ խուցի մը մէջ կը փակէ. ասոնք ինքզինքնին միայնութեան ասպարէզը կարծելով ամբողջ օրը իրենց եղանակը կը շարունակեն. բայց դրան զարնուելուն ձայն լսածնուն պէս, անմիջապէս եղանակնին կը լռէին. վախնալով անշուշտ չըլլայ թէ իրենց ասպատանարանին մատնիչ ըլլան: Բայց համբերող բնապատումը անոնց ձայնը նըմանցնելու կերպ մը կը գտնէ. դռնէն դուրս կեցած որ կը սուլէ, անոնցմէ մէկ երկուքը ցած ձայնով ինչպէս վախնալով, պատասխան կու տան. անկէ միւսներն ալ համարձակութիւն կ'առնուն, որով կամաց կամաց բոլորը խմբովին կը սկսին կանչել: Բայց քննիչը անմիջապէս երբ դրաննոր ձայն մը հանել կու տար՝ անոնք մէկէն իրեւ թէ սարսափած՝ կը լռէին: Յետոյ արու մը կ'առնու պարտէզին մէջ անկին մը կը բանտէ. ու էդ մ'ալ պարտէզին մէկալ անկիւնը ազատ կը թողու. էզը անմիջապէս որ արուին ձայնը կը լսէ, կը ցատքէ, կը կը ցատքըռտէ արուին քովը կ'երթայ: Այս փորձը այլ և այլ անգամ կը փորձէ մի և նոյն հետեանքով:

Միջատաց արունները միայն ձայնեղ են. իսկ էգերը, ինչպէս Սվամմէրտամ շատոնց առաջ դիտել էր, ամենեւին ձայն չեն հաներ:

ԻԴ

Արդ երբ ըսենք որ միջատաց ձայն հանելը անոր համար է որ իզաց իրենց ներկայութիւնը հասկցնեն, արդեօք սր խալ բան կ'ըսենք: Ահաւասիկ մութին մէջէն փայլող ոստոտուն կամ սողացող լոյսը յայտարարութիւն մ'է նոյն վախճանին որոշեալ. և անվրիպելի է վասն զի խաւարի մէջ առաջնորդող ճրագ մ'է: Իսկ այն էակն որ խոտերուն մէջ մոլորեալ սուղ կեանք մ'ունի անցընելու, և այն իրեն կենաց այլ և այլ եղանակները շուտ շուտ և առանց ժամանակ կորսնցնելու կատարելով, ինչպէս կարող ըլլայ ընկերական պարտքերը կատարելու իրեն մենակեաց ճակատադրովը, եթէ որ առաջնորդ մը չունենայ իրեն նեցուկ, ինչպէս իր միւս ընկեր միջատը լոյսն ունի:

Ահաւասիկ բնութեան իմաստութիւնը. ամենայն էակ իրեն կարևորը և դիւրացուցիչը անհրաժեշտ պիտոր ունենայ: Մինչդեռ մէկը մունջ կը ծնանի՝ լուսով կը զգեցնէ, լրումն պակասութեան. և միւսը խաւար ծնանելով, ձայնեղ խօսուն կ'ընէ, որ խաւարին մէջէն իրեն լոյս և առաջնորդ ըլլայ:

Ոչ ինչ ընդհատ զարմանալի են նաև անոնց կերպ կերպ եղանակները. առանձնութեան ու մթութեան մէջէն, հին առասպելաց ոգիներուն զայլափառը կ'արթնցնեն, որ առանձին առանձին քաշուած իրենց մագական արուեստին կը զբաղին. և կամ թէ անանկ աղաղակներով ինչպէս թէ քեզ ուզենան պաշարել և սարսափով վհատեցնելով՝ ոգիքդ քաղեն: Ուշ կը գնես. ահա ձայն մ'է որ ժամահարի մը ճօճանակին ձայնը կը նմանի. կը նայիս չորս կողմը, բայց ոչ տուն կայ և ոչ բնակութիւն. և այն միջատ մ'է, որուն ռամկական անունն ալ երկեցուցիչ. ժամահար մամուռն. և իրօք որ նախապաշարեալ մտքի մը սրտին մէջ մահուան վայրկեանները կը համրուին. և սակայն այն հարսանեաց երաժշտութիւն մ'է,

որ միջատը ծնօտ ծնօտի զարնելով կը հանէ: Քայլ մը կ'առնու. ահա ուրիշ սուր ձայն մ'է, որ անուոց ակռաներուն ընդհատ ընդհատ քսուելով հանած ձայնին կը նմանի. ձայն մաղձոտ և անախորժ, մանաւանդ լուսութեան ու խաւարին մէջ. ուսկից որչափ հեռանաս, կարծես թէ քեզի կը մօտենայ: Անոր հետ ուրիշ ձայն մ'ալ ուշադրութիւնդ կը դրաւէ, սուր ու խլացուցիչ, ճալան մը ձայնին նման, բայց աւելի միակերպ: Եւ այսպէս հազար ու մէկ տեսակ ձայն, ինչպէս բնութիւնը տուեր է իւրաքանչիւր միջատին:

Ձայններուն տարբերութիւնը անշուշտ անոր համար է, որ տեսակները զիրար չչփոթեն: Եւ այս իսկ ապացոյց մ'է որ միջատը լսողական գործարան պէտք է որ ունենան, որ անով իւրաքանչիւրը ճանչնայ իր ազգայինը: Բնութիւնը առանց վախճանի բան չստեղծեր. եթէ ձայն կայ՝ ուրեմն ականջ ալ կայ որ լսէ զայն. վասն զի երկուքն ալ իրարու համար ստեղծուած են:

ԻԵ

Մարտինները և ջորեակները իրենց ձայնը կը հանեն սրունքը ազդրին յարելովն՝ ու թեկին պատեանին ուժով ու երագ երագ քսելով, փոխն ի փոխ շարժելով իւրաքանչիւր կողմի սրունքը: Նաև իւրաքանչիւր կողմը, որովայնին վրայ և անմիջապէս ազդրէն վար, գրեթէ ձուածն խորշ մը ունին դիւրաթեք ունուրբ մաշկով մը, որ ամենեկին թըմբդ կի մը պաշտօնը կ'ընէ ձայնը սաստկացընելով. անանկ որ՝ եթէ այս խորշը խցուի, օգուն հոսանքը չկարենալով մաշկին հասնիլ ու թրթռացնել, միջատն ալ իրեն յատուկ ձայնը չկրնար հանել:

Ճպուռը՝ այն ամառնային երգիչը, որուն երգը ի հնուց հետէ հռչակաւոր եղած է, իրեն յատուկ երկու թմբուկ ունի որովայնին երկու կողմը, որ երկու ձուածն կամ կլոր ձևով թաղանթային պնակներ կը նմանին, մարմնոյն բունին

վրայ հաստատուած, անանկ որ որովայնին մէկ մասը կը ծածկեն: Երբոր այս արտաքին թաղանթները բացուին, մէկ խորշ մը երևան կ'ելլէ, որուն մէկ մասը դէպ 'ի փորուն մէջ կը բացուի, և միւսը ուրիշ մէկ թաղանթով մը ծածկուած է՝ արտաքինէն աւելի փափկաշէն, և աղէկ ձիգ, ասոր մէջտեղն ալ եղջերեայ պնակիկ մը կայ հորիզոնաբար դըրով: Սակայն այս ամենայն՝ երկրորդական մասն կ'երևնայ երաժըշտական գործիքին. վասն զի ձայնը գրկաւորաբար փունջ մը դնդերային ներդերէ առաջ կու գայ, որոնք մէկ կողմով ուրիշ ներքին թաղանթի մը յարեալ են, և այս է բուն թմբուկը: Եւ յիրաւի որ այս դնդերները անանկ մը կալած են թմբկին ստորին գոգաւոր մակերևութին, որ երբ դէպ 'ի վար ձգուին ու մէկէն թոյլ տրուին՝ թրթռումունք մը կը պատճառեն: Չայնն ալ մասնաւոր ծակէ մը կ'ելլէ որ այս բանիս համար որոշեալ է, և է նման մեր հագագին անցքին:

Զարմանալի են յիրաւի միջատք իրենց հանած զանազան ձայներուն համար, սակայն այս ձայներէն և ոչ մէկը առաջ կու գայ այն գործարանէն՝ ուսկից մեծագոյն կենդանեաց ձայնը կը գոյանայ:

Վասն զի ճանճերուն ու մեղուններուն բզզալը, բզէզներու և ուրիշ միջատաց աղաղակները, թևերուն շարժումներովը առաջ կու գան, և կամ ուրիշ գործարանաց թրթռացող գոյացութեան մը հետ շփուելով կամ զարնուելով: Արտաշնչեալ օդու միջոցաւ անկարելի է որ գոյանան, վասն զի Սվամմէրտամի դիտողութեանը հետևելով, օդոյ խողովակներէն ոչ մէկը բերնին մէջ կը բացուի, և եթէ բացուելու ալ ըլլար, անանկ նեղ ու նուրբ են որ կարելի չէ որ ձայնը գոյացնեն: Մեղուններուն ձայնին համար Սվամմէրտամի կ'ըսէ որ իրենց ձայնը թևերուն երագ շարժմամբ կը գոյանայ, և ալ աւելի կը սաստկանայ անոնց դուրս շնչած օդուն միջոցաւ, որուն անցքերն, ըսինք, են որովայնին

երկու կողմը, և հետևաբար թևերուն մօտ:

Արդ դիտողութիւնը ստոյգ է. ոչ ոք կրնայ ժխտել միջատաց լսողութիւնը. երբ զիշեր կամ ցորեկ, մութ կամ լոյս ատեն միայն քայլիցս ձայնին առջին իրենց երաժշտութիւնը կը դադրեցնեն, երբ աղաղակի մը լսուելուն պէս իրենց ձայնը կը լռեցնեն, ստուգապէս կրնանք հետևցնել որ լսելեաց գործարաննին խուլ և անգործ չէ:

Հ. Յ. Վ. ԻՍԱԿԵՐՏԵՆՑ

Հետևեալն ուրիշ անգամ:

Հ Ե Ր Ո Ղ Ո Տ Ո Ս

Վարիոյ Ալիկառնաս քաղաքը ծնաւ Հերոդոտոս, Գրիստոսէ 484 տարի առաջ Արտեմիսիա Ա. թագուհւոյն իշխանութեանը ժամանակ, որ մեծ անուն հանեց իր քաջագործութեամբը Սալամինայի պատերազմին մէջ, իր նաւերովը դէմ դնելով Յունաց առանց մեծ կորստեան: Ալիկառնաս քաղաքն հիմնեալ երբեմն դորացի գաղթականներէ, հինգերորդ դարուն սկիզբները մայրաքաղաք էր ժառանգական պըղտիկ թագաւորութեան մը որ փոքր Ասիոյ նախարարներէն կը կախուէր: Հերոդոտոսի ազգատոհմը քաղքին երևելիներէն մէկն էր. բան մը պակաս չեղաւ իր դաստիարակութեանը համար. և մասնաւորապէս զարգացաւ յուսումնամատենագրութեան որ շատ ծաղկած էր ան ատեն հոն: Պանիասիս բանաստեղծը մօրեղբայր էր Հերոդոտոսայ, և իրեն օրինական և յորդորանգը արթնցուց Հերոդոտոսի սրտին մէջ բարւոյն և գեղեցկին սէրը և ուսման ախորժը, որով պատանեկութեան ժամանակէն սկսաւ ճամբորդութիւններ ընել՝ նոր բաներ լսելու և սորվելու դիմամբ: Լաւ մը քննեց ու հետա-